

આંક :-

-:: નમૂનો - અ ::-

જૂનાગઢના મહે. અધિક ચીફ જયુડીશ્યલ મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટ સમક્ષ,
મું. જૂનાગઢ.

ચૂકાદાની તારીખ :- ૨૯/૦૬/૨૦૨૬.
ફોજદારી કેસ નંબર :- ૨૮૬૯/૨૦૨૨

ગુન્હાની વિગત

ગુન્હાની કલમ	ધ નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ.
પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નંબર	ખાનગી ફરિયાદ છે.
પોલીસ સ્ટેશન	-
ફરિયાદ પક્ષ	અજીમ હબીબભાઈ ઓડેદરા, ઉ.વ.આ. ૨૮, ધંધો-વેપાર, રહેવાસી : જૂનાગઢ, કોહિનુર એપાર્ટમેન્ટ, બ્લોક નં.૩૦૨, સરદાર બાગ,
ફરિયાદ પક્ષ તરફે	વિ.વકીલશ્રી એસ. એ. શેખ.
આરોપી પક્ષ	અયાઝ હુસેનભાઈ લાખાણી, ઉ.વ.આ. ૨૭, ધંધો-નોકરી, રહેવાસી : જૂનાગઢ, ૩૦૫, સાબરીન સોસાયટી, ફાર્મસીની પાછળ, જોષીપરા.
આરોપી તરફે	વિ.વકીલશ્રી એ. એમ. મકરાણી.

-:: નમૂનો - બ ::-

ગુનાની તારીખ	--
--------------	----

JUDGMENT**Criminal Case No. 2869/2022**

પ્રથમ માહિતી અહેવાલની તારીખ	ખાનગી ફરિયાદ છે
ચાજશીટની તારીખ	--
તહોમતનામું/ખી ફરમાવ્યાની તારીખ	૧૮/૦૬/૨૦૨૨
પુરાવો શરૂ થયાની તારીખ	--
ચૂકાદો મુલતવી રાખ્યાની તારીખ	૨૯/૦૬/૨૦૨૬
ચૂકાદાની તારીખ	૨૯/૦૬/૨૦૨૬
સજા હુકમની તારીખ (લાગુ પડે તો)	--

-:: આરોપીની વિગત ::-

ક્રમ	આરોપીનું નામ	ધરપકડ ની તારીખ	જામીન મુક્ત તારીખ	તહોમત	શું નિર્દોષ દોષિત	કરવામાં આવેલ સજા	સુનાવાણી દરમિયાન અટકાયતનો સમયગા
૧	અયાઝ હુસેનભાઈ લાખાણી	--	--	ધ નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ	શંકાનો લાભ આપી છોડી મુક્યા	--	--

-:: નમૂનો - ક ::-**: સાહેદોનું લીસ્ટ :****અ. ફરિયાદ પક્ષ તરફે સાહેદો :**

ક્રમ	આંક	નામ	પુરાવાનો પ્રકાર
૧	૫	અજીમ હબીબભાઈ ઓડેદરા	ફરિયાદી

: દસ્તાવેજી પુરાવાનું લીસ્ટ :**અ. ફરિયાદ પક્ષ તરફે રજૂ થયેલ દસ્તાવેજો :**

ક્રમ	આંક	વિગત
૧	૧૨	તા.૨૮/૦૫/૨૦૨૧ નો સમજુતી કરાર.
૨	૧૩	ફરિયાદ વાળો યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, સુખપુર શાખાનો તા.૨૬/૧૧/૨૦૨૧ નો રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- નો અસલ ચેક.
૩	૧૪	તા.૧૨/૦૧/૨૦૨૨ ના રોજનો ચેક રીટર્ન મેમો.
૪	૧૫	ફરિયાદીએ વકીલ મારફતે તા.૧૦/૦૨/૨૦૨૨ ના રોજ આરોપીને આપેલ નોટિસની સ્થળપ્રત.
૫	૧૬	રજી.એ.ડી.ની પોસ્ટલ વિન્ડો સ્લીપ.
૬	૧૭	નોટિસ મળી ગયા અંગેની પોસ્ટલ એકનોલેઝમેન્ટ સ્લીપ.

બ. બચાવ પક્ષ તરફે સાહેદો :

ક્રમ	આંક	નામ	પુરાવાનો પ્રકાર
--	--	--	--

: દસ્તાવેજી પુરાવાનું લીસ્ટ :

અ. બચાવ પક્ષ તરફે રજૂ થયેલ દસ્તાવેજો :

ક્રમ	આંક	વિગત
--	--	--

-:: ચૂકા દો ::-

ફરિયાદ પક્ષનો કેસ :-

(૧) આ કામે ફરિયાદી દ્વારા રજૂ થયેલ ફરિયાદ આધારે પુરાવાના અંતે ફરિયાદીને નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબના ગુના સબબ તકસીરવાન ઠરાવી એક વર્ષની સાદી કેદની સજા અને ચેકથી દોઢી રકમ ફરિયાદીને વળતર તરીકે ચૂકવવા તા.૩૧/૧૨/૨૦૨૫ ના રોજ હુકમ ફરમાવવામાં આવેલ. સદરહુ હુકમથી નારાજ થઈ આરોપીએ જૂનાગઢની નામદાર સેશન્સ કોર્ટમાં ફોજદારી અપીલ

નં.૦૬/૨૦૨૬ દાખલ કરવામાં આવેલ અને સદરહુ અપીલના કામે નામદાર અપીલ અદાલત દ્વારા આરોપીની અપીલ મંજૂર કરવામાં આવેલ અને અત્રેની અદાલતનો તા.૩૧/૧૨/૨૦૨૫ નો સજા અને વળતરનો હુકમ રદ કરી સદરહુ હુકમના પેરા-૧૬.૯ માં ચર્ચા કર્યા મુજબ કેસ રીમાન્ડ કરવાનો અને નવેસરથી ચલાવવાનો હુકમ ફરમાવવામાં આવેલ અને વધુમાં કેસનો નિકાલ ત્રણ મહિનામાં પુરો કરવાનો તા.૨૫/૦૩/૨૦૨૬ ના રોજ હુકમ ફરમાવેલ છે. જે અનુસંધાને સદરહુ કેસ ફરી ફાઇલે લેવામાં આવેલ છે.

(૨) ફરિયાદીના કેસની ટુંકમાં હકીકત એવી છે કે, આ કામના ફરિયાદી જૂનાગઢ મુકામે રહે છે અને વેપાર ધંધો કરે છે. આ કામના આરોપી અને ફરિયાદી જુના મિત્રો થાય છે. આરોપીને પોતાના ધંધા માટે રૂપિયાની જરૂરીયાત હોય ફરિયાદી પાસે રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- ની માંગણી કરેલ, જેથી ફરિયાદીએ આરોપીની વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખી બચતની મુડીમાંથી મિત્રતાના સંબંધના દાવે પાંચ માસ માટે રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- હાથ ઉછીના વગર વ્યાજે આપેલા, જે અંગેનું રૂ.૧૦૦/- ના સ્ટેમ્પ પેપર ઉપર નોટરી રૂબરૂ લખાણ થયેલ છે. પાંચ માસ બાદ ફરિયાદીના કાયદેસરના વસૂલ થઈ શકે તેવા લેણાં રૂપિયાની ઉઘરાણી આરોપી પાસે કરતા, આરોપીએ તેમની બેંક યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, સુખપુર જૂનાગઢના એકાઉન્ટ નં.૭૩૦૮૦૨૦૧૦૦૦૦૨૩૩૨ નો ચેક નં.૦૨૫૯૮૭, રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- નો તા.૨૬/૧૧/૨૦૨૧ નો આપેલ અને વચન અને વિશ્વાસ આપેલ કે સદરહુ ચેક મુદત તારીખે ખાતામાં જમા કરાવવાથી લેણી રકમ વસૂલ મળી જશે. જેથી આરોપીના વચન અને વિશ્વાસ ઉપર ભરોસો રાખી સદરહુ ચેકનો ફરિયાદીએ સ્વીકાર કરેલો. આરોપીએ આપેલ ચેક ફરિયાદીએ તેઓની બેંક કોટક મહિન્દ્રા બેંક લીમીટેડ, જૂનાગઢમાં એકાઉન્ટ નં.૮૩૪૫૮૬૯૯૨૧ માં તા.૧૨/૦૧/૨૦૨૨ ના રોજ જમા કરાવતા, ચેક તા.૧૨/૦૧/૨૦૨૨ ના રોજ “એકાઉન્ટ બ્લોક” ના શેરાથી અન પેઇડ રીટર્ન થયેલ છે. ચેક રીટર્ન થતા ફરિયાદીએ વકીલ મારફત તા.૧૦/૦૨/૨૦૨૨ ના રોજ રજી.એ.ડી.થી આરોપીના જેન્યુન સરનામે નોટિસ આપેલ, જે નોટિસ આરોપીને તા.૧૧/૦૨/૨૦૨૨ ના રોજ બજી ગયેલ છે. નોટિસ બજી જવા છતાં કોઈ રકમ આપેલ ન હોય તેમજ

નોટિસનો જવાબ પણ આપેલ ન હોય જેથી હાલની ફરિયાદ સમય મર્યાદામાં દાખલ કરેલ છે. આરોપીએ આપેલ ચેક જૂનાગઢ મુકામે રીટર્ન થયેલ હોય હાલની ફરિયાદ ચલાવવા નામદાર અદાલતને હકૂમત છે. ફરિયાદીએ આરોપી સામે આ અગાઉ પણ ચાર ફરિયાદ દાખલ કરેલ છે. જેથી હાલની ફરિયાદ લાવી આરોપી સામે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮, ૧૪૨ નીચે ધારાસર ફરિયાદ દાખલ કરી સખતમાં સખત સજા અને બે ગણો દંડ કરવા તેમજ આરોપીના ગુનાહિત કૃત્યથી ફરિયાદીને થયેલ નાણાંકિય નુકશાનનું વળતર અપાવવા અરજ કરેલ છે.

આરોપીની હાજરી અને પ્લી :-

(૩) આરોપીને સમન્સ બજતા આરોપી અત્રેની અદાલત સમક્ષ હાજર થતા તેઓને ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૨૦૭ મુજબ ફરિયાદ અને તેની સાથેના પેપર્સની નકલ પુરી પાડ્યા બાદ આરોપી વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૨૫૧ મુજબ આંક-૮ થી તા.૧૮/૦૬/૨૦૨૨ ના રોજ પ્લી રેકર્ડ કરવામાં આવેલ. આરોપીએ ગુનાનો ઇન્કાર કરતા કેસની ન્યાયિક કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ છે.

ફરિયાદ પક્ષે મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવો :-

(૪) ફરિયાદીએ તેઓની ફરિયાદના સમર્થનમાં નમૂના 'ક' (અ) મુજબના મૌખિક પુરાવાઓ તથા દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ રાખેલ છે અને કેસ રીમાન્ડ થયા બાદ વિશેષ કોઇ પુરાવો રજૂ રાખેલ નથી અને ફરિયાદી તરફે આંક-૬૭ થી પુરાવો પુરો થયાનું કલોઝીંગ પુરસીસથી જાહેર કરેલ છે.

બચાવ પક્ષ દ્વારા રજૂ પુરાવો :-

(૫) બચાવ પક્ષે પોતાના બચાવના સમર્થનમાં કોઇ મૌખિક પુરાવાઓ તથા દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ રાખેલ નથી.

(ક) ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૩૧૩ મુજબ આરોપીનું

વિશેષ નિવેદન :-

આ કામે પુરાવાના અંતે આરોપીનું ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૧૩૧ અન્વયે વિશેષ નિવેદન નોંધવામાં આવતા આરોપીએ ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાનો ઇન્કાર કરી બચાવમાં સાક્ષી તપાસવાનો અને જાતે સોગંદ ઉપર પુરાવો આપવાનો ઇન્કાર કરેલ છે અને વિશેષમાં જણાવેલ છે કે, કહેવાતો ગુનો તેઓએ કચારેય કરેલ ન હોય, તેઓના ચેકનો દુરુપયોગ કરી હાલની ખોટી ફરિયાદ કરેલ હોય તેઓઅને નિર્દોષ છોડી મુકવા હુકમ ફરમાવવા નમ્ર અરજ છે.

દલીલો :-

(૭) સદર કામે ફરિયાદ પક્ષે તેઓના વિ.વકીલશ્રી એસ. એ. શેખ અને આરોપી તરફે વિ.વકીલશ્રી એ. એમ. મકરાણીની મૌખિક દલીલો સાંભળી.

(૮) પક્ષકારોના વિ.વકીલશ્રીઓની દલીલો અને રેકર્ડ ઉપરનો પુરાવો ધ્યાને લેતા આ કેસના ન્યાયિક નિર્ણય માટે મારી સમક્ષ નીચે મુજબના મુદ્દા ઉપસ્થિત થાય છે.

-:: મુદ્દાઓ ::-

૧.	શું ફરિયાદી શંકારહિત પુરવાર કરે છે કે, આરોપીએ યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, સુખપુર શાખાનો ચેક નં.૦૨૫૯૮૭ નો તા.૨૬/૧૧/૨૦૨૧ નો રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- નો તેઓની સહી કરી આપેલ, જે ચેક “એકાઉન્ટ બ્લોક” ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. જેથી ફરિયાદીએ આરોપીને નોટિસ આપેલ, જે નોટિસ મળી જવા છતાં ચેક મુજબની રકમ નહીં ચૂકવીને આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ સજાપાત્ર ગુનો કરેલ છે ?
૨	શું હુકમ ?

(૯) ઉપરોક્ત મુદાના મારા નિર્ણયો તેના કારણો સહિત નીચે મુજબ છે.

મુદા નં.(૧) : નકારમાં.

મુદા નં.(૨) : આખરી હુકમ મુજબ.

-:: કારણો ::-

મુદા નં.(૧) તથા (૨) :-

(૧૦) વટાઉખત અધિનિયમ અંતર્ગતના ગુના માટે જરૂરી તત્વો અને કાયદાના મુળભુત સિધ્ધાંતો ધ્યાને લેતા આ કામે આરોપી વિરૂધ્ધના ધ નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર કૃત્ય કરેલ હોવાનો આક્ષેપ હોય ત્યારે ફરિયાદ પક્ષ તરફે રજુ કરવામાં આવેલ પુરાવાથી નીચે જણાવ્યા મુજબના તત્વો પુરવાર કરવા જરૂરી છે.

(એ) રીટર્ન થયેલ ચેક આરોપી ધ્વારા નિભાવવામાં આવતા કોઇ બેંક ખાતાનો ચેક હોવો જોઇએ.

(બી) આવો કોઇ ચેક કાયદેસર રીતે વસૂલી શકાય તેવા દેવા અથવા જવાબદારીની સંપૂર્ણ કે અંશતઃ ચૂકવણી માટે આપેલ હોવો જોઇએ.

(સી) આવો ચેક ત્રણ મહિના અથવા વેલીડી પીરીયડ બેમાંથી જે પહેલું હોય તે સમયગાળામાં બેંકમાં રજુ થયેલ હોવો જોઇએ.

(ડી) આવો ચેક અપુરતા ભંડોળના કારણે કે બેંક સાથે કરવામાં આવેલ વ્યવસ્થા કરતા વધુ રકમ ન હોવાના કારણે વગર ચૂકવણીએ પરત થયેલ હોવો જોઇએ.

(ઇ) આવો ચેક વગર ચૂકવેલ પરત થયાની બેંક ધ્વારા જાણ કરવામાં આવ્યાના ૩૦ દિવસની અંદર નોટિસ ધ્વારા ચેક લખનારને જાણ કરી ચેકની રકમની જાણ કરવી જોઇએ.

(એફ) આવી રકમની માંગણી કરતી નોટિસ ચેક લખનારને મળ્યાના ૧૫ દિવસમાં ચેક લખનાર ચેકની રકમની ચૂકવણી ન કરે તો તેને એક માસમાં ચેકનો પે અથવા હોલ્ડર ઇન ડયુ કોર્સ હોય તેને ફરિયાદ કરેલ હોવી જોઈએ.

(૧૧) ઉપરોક્ત પેરામાં જણાવ્યા મુજબ જોગવાઈઓનું પાલન થયેલ છે તે બાબત પુરવાર કરવાની જવાબદારી ફરિયાદ પક્ષ ઉપર છે. સદરહુ તમામ હકીકત પુરવાર કરવા માટે સ્ટાન્ડર્ડ ઓફ પુફ ફોજદારી કાયદાના પ્રસ્થાપિત થયેલ સિધ્ધાંત મુજબ ફરિયાદમાં જણાવેલ હકીકતો કોઈપણ પ્રકારની શંકાથી પર પુરવાર કરવી જરૂરી બને છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમના ચૂકાદા ૨૦૦૮(૨) કિમીનલ લો-જનરલ હુકુ, કે. પ્રકાશન વિરૂધ્ધ પી. કે. સુરેન્દ્રના ચૂકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિધ્ધાંતો મુજબ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ-૩ માં કરવામાં આવેલ સાબિતી અંગેની જોગવાઈ મુજબ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ મુજબની હકીકતો ફરિયાદીએ શંકારહિત સાબિત કરવી જોઈએ. સદરહુ હકીકતોનું સાબિતીનું ધોરણ ફોજદારી કાયદાના પ્રસ્થાપિત થયેલ સિધ્ધાંતો મુજબ શંકાથી પર હોવું જોઈએ. ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ થી કરવામાં આવેલ જોગવાઈઓનું પાલન પુરવાર થયે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ થી કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબ જ્યાં સુધી વિરૂધ્ધની હકીકત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી ફરિયાદીના લાભમાં અનુમાન કરવામાં આવશે તેમ જણાવેલ છે, પરંતુ તેમ છતાં ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ થી વિરૂધ્ધનો પુરાવો રજુ કરવાની જવાબદારી તથા ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮ ના વૈધાનિક અનુમાન (સ્ટેચ્યુટરી પ્રિઝમ્પશન) થી વિરૂધ્ધની હકીકત સાબિત કરવાની જવાબદારી આરોપી ઉપર નાખવામાં આવેલ છે, એટલે કે વાણ્યૂકવેલ રકમ પરત આવેલ ચેક કાયદેસરની જવાબદારી કે દેવા પેટેનો ન હતો તે પુરવાર કરવાનો બોજો ચેક લખી આપનાર (આરોપી) ઉપર રહે છે. જેથી આરોપી વિરૂધ્ધનો પુરાવો જ્યાં સુધી રજુ ન કરે એટલે કે

ખંડનાત્મક પુરાવો રજુ ન કરે ત્યાં સુધી આરોપી વિરૂધ્ધનું અનુમાન અદાલતે કરવું જોઈએ તે મુજબની કાયદાકીય જોગવાઈઓ ધ્યાને લઈ આ કામે પડેલ પુરાવા અને કરવામાં આવેલ દલીલને અનુસંધાને સમગ્ર રેકર્ડ વંચાણો લેતા, આ અદાલતના મંતવ્ય મુજબ તથા તથા ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ માં જણાવવામાં આવેલ જોગવાઈઓ મુજબની હકીકતો એટલે કે ચેક તેની કાયદેસરની સમય મર્યાદામાં બેંકમાં ચૂકવણી અર્થે રજુ થવો જોઈએ, ચેક કાયદેસરના લેણાં અથવા જવાબદારી પેટે લખાયેલ છે તથા ચેક અપુરતા ભંડોળના કારણે પરત ફરેલ છે તથા ચેક પરત ફર્યા બાદ નોટિસ આપવામાં આવેલ છે અને તે નોટિસ આરોપીને મળી ગયેલ છે તે બાબતનો પુરાવો અદાલતના રેકર્ડ ઉપર રજુ કરવાની જવાબદારી ફરિયાદીની છે અને ફરિયાદી જ્યાં સુધી ઉપર મુજબની હકીકતો પુરવાર ન કરે ત્યાં સુધી આ અદાલત ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ થી કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબ ફરિયાદીની તરફેણમાં એટલે કે, ચેકના ધારણ કરનારની તરફેણમાં અનુમાન કરી ના શકે અને જો ફરિયાદી એવું ઇચ્છતા હોય કે, અદાલત ફરિયાદીની તરફેણમાં કલમ-૧૩૮ મુજબનું અનુમાન કરે તો ફરિયાદીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબની હકીકતો પુરવાર કરવી જોઈએ. વધુમાં સદર અધિનિયમની કલમ-૧૩૮ અન્વયે શરૂઆતની ઉપરોક્ત હકીકતો જેવી કે ચેકનું એકઝીક્યુશન, ફરિયાદી જ આવા ચેકના પેઈ કે હોલ્ડર ઇન ડયુ કોર્ષ છે જેવી હકીકત ફરિયાદી સાબિત કરે તો અદાલતે આરોપી વિરૂધ્ધ કેટલાક અનુમાનો કરવાના રહે છે. જે અનુમાનો કાયદા ધ્વારા કરવામાં આવેલ અનુમાનો છે અને તે મુજબના અનુમાન કરવા માટે કોર્ટ કાયદા ધ્વારા બંધાયેલી છે, પરંતુ તે અનુમાનો ખંડનાત્મક અનુમાનો હોય, તે અનુમાનોનો ખંડન કરવાનો બોજો આરોપી પર રહેલ છે, જે અનુમાનોનું ખંડન બચાવ પક્ષે પોતાના સંભવિત અને માની શકાય તેવા બચાવ રજુ કરી કરવાનો છે. આવો બચાવ રજુ કરવા માટે બચાવ પક્ષે જાતે કોઈ પુરાવો રજુ કરવાની કે સાક્ષી તરીકે જુબાની આપવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. બચાવ પક્ષે આવો બચાવ ફરિયાદ પક્ષના

પુરાવા પરથી શંકા ઉત્પન્ન થાય તેવી હકીકત કે સંજોગો રેકર્ડ પર લાવી કરી શકે છે. સંભવિત બચાવ રજુ કરવાનો અર્થ માત્ર સૂચનો કરવા તેવો થતો નથી, પરંતુ આવો સંભવિત બચાવ એવી રીતે રજુ થવો જોઈએ કે જેના આધારે સામાન્ય સમજણશક્તિ વાળો વ્યક્તિ તે બચાવને સંભવિત અને સામાન્ય રીતે માનવા યોગ્ય માની શકે તેમજ બચાવ પક્ષે જે સૂચનો કરેલ હોય તેના સમર્થનમાં થોડા ઘણા અંશે પુરાવો રેકર્ડ પર આવેલ હોવો જોઈએ, પરંતુ સમર્થન કરતા કોઈ આધાર પુરાવા સ્વીચના માત્ર સૂચનોને સંભવિત બચાવ માની શકાય નહીં.

Hon'ble Supreme Court in the case of Rangappa v. Sri Mohan (2010) 11 SCC 441, has reiterated and summarised the principles relating to presumptions under Sections 118 and 139 of the NI Act and rebuttal thereof in the following:-

"26. In the light of these extracts, we are in agreement with the respondent claimant that the presumption mandated by Section 139 of the Act does indeed include the existence of a legally enforceable debt or liability. To that extent, the impugned observations in Krishna Janardhan Bhat may not be correct. However, this does not in any way cast doubt on the correctness of the decision in that case since it is based on the specific facts and circumstances therein. As noted in the citations, this is of course in the nature of a rebuttal presumption and it is open to the accused to raise a defence wherein the existence of a legally enforceable debt or liability can be contested. However, there can be no doubt that there is an initial presumption which favors the complainant.

27. Section 139 of the Act is an example of a reverse onus clause that has been included in furtherance of the legislative objective of improving the credibility of negotiable instruments.

While Section 138 of the Act specifies a strong criminal remedy in relation to the dishonor of cheques, the rebuttable presumption under Section 139 is a device to prevent undue delay in the course of litigation. However, it must be remembered that the offence made punishable by Section 138 can be better described as a regulatory offence since the bouncing of a cheque is largely in the nature of a civil wrong whose impact is usually confined to the private parties involved in commercial transactions. In such a scenario, the test of proportionality should guide the construction and interpretation of reverse onus clauses and the defendant-accused cannot be expected to discharge an unduly high standard of proof.

28. In the absence of compelling justifications, reverse onus clauses usually impose an evidentiary burden and not a persuasive burden. Keeping this in view, it is a settled position that when an accused has to rebut the presumption under Section 139, the standard of proof for doing so is that of "preponderance of probabilities". Therefore, if the accused is able to raise a probable defence which creates doubts about the existence of a legally enforceable debt or liability, the prosecution can fail. As clarified in the citations, the accused can rely on the materials submitted by the complainant in order to raise such a defence and it is conceivable that in some cases the accused may not need to adduce evidence of his/her own."

On the aspects relating to preponderance of probabilities, the accused has to bring on record such facts and such circumstances which may lead the Court to conclude either that the consideration did not exist or that its non- existence

was so probable that a prudent man would, under the circumstances of the case, act upon the plea that the consideration did not exist. This Court has, time and again, emphasized that though there may not be sufficient negative evidence which could be brought on record by the accused to discharge his burden, yet mere denial would not fulfill the requirements of rebuttal as envisaged under Section 118 and 139 of the NI Act.

Hon'ble Supreme Court has stated the principles in the case of Kumar Exports (supra) as follows:

"20. The accused in a trial under Section 138 of the Act has two options. He can either show that consideration and debt did not exist or that under the particular circumstances of the case the non-existence of consideration and debt is so probable that a prudent man ought to suppose that no consideration and debt existed. To rebut the statutory presumptions an accused is not expected to prove his defence beyond reasonable doubt as is expected of the complainant in a criminal trial. The accused may adduce direct evidence to prove that the note in question was not supported by consideration and that there was no debt or liability to be discharged by him. However, the court need not insist in every case that the accused should disprove the non- existence of consideration and debt by leading direct evidence because the existence of negative evidence is neither possible nor contemplated. At the same time, it is clear that bare denial of the passing of the consideration and existence of debt, apparently would not serve the purpose of the accused. Something which is probable has to be brought on record for getting the burden of proof shifted to the complainant. To

disprove the presumptions, the accused should bring on record such facts and circumstances, upon consideration of which, the court may either believe that the consideration and debt did not exist or their non-existence was so probable that a prudent man would under the circumstances of the case, act upon the plea that they did not exist. Apart from adducing direct evidence to prove that the note in question was not supported by consideration or that he had not incurred any debt or liability, the accused may also rely upon circumstantial evidence and if the circumstances so relied upon are compelling, the burden may likewise shift again on to the complainant. The accused may also rely upon presumptions of fact, for instance, those mentioned in Section 114 of the Evidence Act to rebut the presumptions arising under Sections 118 and 139. The accused has also an option to prove the non-existence of consideration and debt or liability either by letting in evidence or in some clear and exceptional cases, from the case set out by the complainant, that is, the averments in the complaint, the case set out in the statutory notice and evidence adduced by the complainant during the trial. Once such rebuttal evidence is adduced and accepted by the court, having regard to all the circumstances of the case and the preponderance of probabilities, the evidential burden shifts back to the complainant and, therefore, the presumptions under Sections 118 and 139 of the Act will not again come to the complainant's rescue."

Hon'ble Supreme Court in the case of Baslingappa vs. Mudibasappa having -noticed the ratio laid down by the

Hon'ble Supreme Court in various cases on Sections 118(a) and 139, have now summarise the principles enumerated in following manner:-

(i) Once the execution of cheque is admitted Section 139 of the Act mandates a presumption that the cheque was for the discharge of any debt or other liability.

(ii) The presumption under Section 139 is a rebuttable presumption and the onus is on the accused to raise the probable defence. The standard of proof for rebutting the presumption is that of preponderance of probabilities.

(iii) To rebut the presumption, it is open for the accused to rely on evidence led by him or accused can also rely on the materials submitted by the complainant in order to raise a probable defence. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials brought on record by the parties but also by reference to the circumstances upon which they rely.

(iv) That it is not necessary for the accused to come in the witness box in support of his defence, [Section 139](#) imposed an evidentiary burden and not a persuasive burden.

(v) It is not necessary for the accused to come in the witness box to support his defence.

(૧૨) આમ, ઉપરોક્ત કાયદાકીય જોગવાઈ તથા નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો મુજબ જો ચેક ધારક ચેક આરોપીના ખાતાનો હોવાનું, ચેક પર આરોપીની સહી હોવાનું અને જે વ્યવહાર માટે ચેક આપવામાં આવેલ હોવાનું જણાવે છે તે વ્યવહાર થયો હોવાની શરૂઆતની હકીકત પુરવાર કરે તો ફરિયાવીની તરફેણમાં કાયદા મુજબનું અનુમાન કરવાનું રહે છે કે, ચેક દેવા કે જવાબદારીના સંપૂર્ણ કે અંશતઃ

ચૂકવાણી માટે આપવામાં આવેલ હતો. અત્રે એ હકીકત નોંધવી ખૂબ જરૂરી છે કે, ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮ અને ૧૩૯ ના અનુમાનો ખંડનાત્મક અનુમાનો હોય અને તે અનુમાનોનું ખંડન બચાવ પક્ષે પોતાના માની શકાય તેવા પુરવા દ્વારા અથવા તો એવા સંજોગોનું અસ્તિત્વ રેકર્ડ પર લાવીને કરવાનું રહે છે કે જેના આધારે સામાન્ય સમજ શક્તિવાળો માણસ એવું માની શકે કે આવો ચેક કોઈ દેવા કે જવાબદારી પેટે આપવામાં આવેલ હતો નહીં અથવા તો ફરિયાદી જણાવે છે તેવા વ્યવહાર, દેવા કે જવાબદારીનું અસ્તિત્વ માની શકાય તેમ નથી, પરંતુ તે ખંડન કરવા માટે આરોપીને પોતાને સાહેદ તરીકે તપાસવાની આવશ્યકતા નથી કે પોતે પુરાવો રજૂ કરવાની જરૂર નથી. આરોપી આવા અનુમાનનું ખંડન ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ પુરાવાથી પણ કરી શકે છે, જે સિધ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખી હાલના કેસમાં રજૂ થયેલ પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવાનું રહે છે.

(૧૩) સદર કામે ફરિયાદી અજીમ હબીબભાઈ ઓડેદરાએ આંક-૫ થી સરતપાસના પુરાવાનું સોગંદનામું રજૂ કરી ફરિયાદ હકીકત અનુરૂપ પુરાવો આપેલ હોય પુરાવાનું પુનરાવર્તન કરવાનું ઉચિત જણાતું નથી. ફરિયાદીની આરોપીના વિ.વકીલશ્રી દ્વારા ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ છે તે ધ્યાને લેવામાં આવે તો ફરિયાદીએ એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, તેઓ દશ ધોરણ ભણેલ છે અને સ્કેપ (ભંગાર) નો ધંધો કરે છે અને આ સ્કેપના ધંધાના હિસાબના ચોપડાઓ નિભાવે છે અને ઇન્કમ ટેક્ષ ભરે છે અને સને ૨૦૧૮ થી ૨૦૨૧ સુધીના ઇન્કમ ટેક્ષ રીટર્ન ભરેલા છે. વધુમાં એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, આરોપીને આપેલ રકમ તેઓએ તેમના ઇન્કમ ટેક્ષ રીટર્નમાં દર્શાવેલ નથી. આરોપી તેમનો મિત્ર થતો હોય જે રીતે તેઓને ઓળખે છે. વધુમાં એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, તેમને અને આરોપી વચ્ચે સદર વ્યવહાર સિવાય પણ અન્ય વ્યવહારો થયેલા છે. આ કામના વ્યવહાર અગાઉ બે મહિના પહેલા આરોપી સાથે રૂ.૫૦,૦૦૦/- નો વ્યવહાર થયેલો. વધુમાં એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, આ કામે રજૂ બેંક રીટર્ન મેમો આંક-૧૪ વાળા ડોક્યુમેન્ટમાં કોઈ બેંકના અધિકારી કે સ્ટેમ્પ

લગાવવામાં આવેલ નથી. આંક-૧૭ નો દસ્તાવેજ બતાવવામાં આવતા તે જોઈને જણાવે છે કે, નોટિસની બજવાણી તા.૧૧/૦૨/૨૦૨૩ ના રોજ બજેલ છે અને તેમાં આરોપીની સહી છે કે કેમ ? તે વાતની તેઓને ખબર નથી.

(૧૪) આ કામે ફરિયાદી તરફે રજૂ થયેલ દસ્તાવેજ પુરાવો ધ્યાને લેતા પહેલા દસ્તાવેજ પુરાવા સંદર્ભે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ-૬૧ થી કલમ-૬૫ ની જોગવાઈ ધ્યાને લેવી જરૂરી બની રહે છે, જે નીચે મુજબ છે.

- કલમ-૬૧ દસ્તાવેજોના મજકૂરની સાબિતી :- દસ્તાવેજોના મજકૂર પ્રાથમિક અથવા ગૌણ પુરાવાથી સાબિત કરી શકાશે.
- કલમ-૬૨ પ્રાથમિક પુરાવો :- પ્રાથમિક પુરાવો એટલે ન્યાયાલયના નિરીક્ષણ માટે રજૂ થયેલો હોય તે દસ્તાવેજ.

સ્પષ્ટીકરણ-૧ : કોઈ દસ્તાવેજ જુદા જુદા ભાગોમાં રજૂ થયો હોય ત્યારે તેનો દરેક ભાગ તે દસ્તાવેજનો પ્રાથમિક પુરાવો છે. કોઈ દસ્તાવેજ પરસ્પર સામા લેખોના રૂપમાં થયો હોય અને દરેક સામો લેખ એક અથવા અમુક પક્ષકારોએ કરી આપ્યો હોય ત્યારે જેમણે તે કરી આપ્યો હોય તે પક્ષકારો વિરૂધ્ધ તે સામો લેખત પ્રાથમિક પુરાવો છે.

સ્પષ્ટીકરણ-૨ : મુદ્રણ, લીથોગ્રાફી અથવા ફોટોગ્રાફીની જેમ એકસરખી ક્રિયા વડે ઘણા દસ્તાવેજો કરવામાં આવ્યા હોય ત્યારે દરેક દસ્તાવેજ બીજા તમામ દસ્તાવેજોના મજકૂરનો પ્રાથમિક પુરાવો છે, પણ તે તમામ દસ્તાવેજો એક જ અસલ દસ્તાવેજની નકલો હોય ત્યારે અસલ દસ્તાવેજ મજકૂરનો તે પ્રાથમિક પુરાવો નથી.

- કલમ-૬૩ ગૌણ પુરાવો :- ગૌણ પુરાવાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે અને તેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :-

૧. આમાં હવે પછી આવતી જોગવાઈઓ હેઠળ આપેલી પ્રમાણિત નકલો,

૨. જેનાથી આપોઆપ ખરીનકલો નીકળતી હોય એવી યાંત્રિક પ્રક્રિયાઓ વડે અસલ ઉપરથી કરેલી નકલો, અને એવી નકલો સાથે

મેળવેલી નકલો,

૩. અસલ ઉપરથી કરેલી નકલો અથવા સાથે મેળવેલી નકલો,

૪. જેમણે તે કરી આપ્યા ન હોય તે પક્ષકારો વિરુદ્ધ દસ્તાવેજોના સામા લેખો,

૫. કોઈ દસ્તાવેજ જાતે જોનારી વ્યક્તિએ તેના મજકૂરની આપેલ મૌખિક વિગતો.

- કલમ-૬૪ પ્રાથમિક પુરાવાથી દસ્તાવેજોની સાબિતી :- આમાં હવે પછી જણાવેલ દાખલાઓ સિવાય, દસ્તાવેજો પ્રાથમિક પુરાવાથી સાબિત કરવા પડશે.
- કલમ-૬૫ જેમાં દસ્તાવેજો સંબંધી ગૌણ પુરાવો આપી શકાય તેવા સંજોગો :-

સમજૂતી :- કલમ-૬૪ મુજબ દસ્તાવેજો તેના પ્રાથમિક પુરાવાથી જ પુરવાર કરવા જોઈએ સિવાય કે જેમાં જણાવેલા અપવાદોમાં આવતા હોય, સિધ્ધાંત એ છે કે, શક્ય હોય ત્યાં સુધી અસલ દસ્તાવેજો, અદાલતના નિરીક્ષણ માટે રજૂ કરવા જ જોઈએ, પરંતુ જો અસલ દસ્તાવેજો કોઈ કારણસર પુરવાર કરવા માંગનાર પક્ષકારના અંકુશ બહાર હોય તેવા દસ્તાવેજની વિગતનો ગૌણ પુરાવો આપી શકાય છે.

અલબત્ત, જો કોઈ દસ્તાવેજ કાયદેસર ગ્રાહ્ય ન હોય અથવા તે માત્ર અસલની નકલ જ હોય તો તેવા દસ્તાવેજને પુરાવા તરીકે ધ્યાને લઈ શકાય નહીં અને માટે જ જો અસલ દસ્તાવેજના અસ્તિત્વ અંગે કોઈ પુરાવો નહીં હોય તો, તેની ગેરહાજરીમાં તેવા દસ્તાવેજો ખોવાયેલા હોય, તે સંબંધી ગૌણ પુરાવો રજૂ કરવા મંજૂરી આપવી યોગ્ય નથી. કોઈ દસ્તાવેજની વિગત પ્રાથમિક કે ગૌણ પુરાવાથી પુરવાર કરી શકાય તેવો સામાન્ય નિયમ છે. કલમ-૬૪ મુજબ ખાસ કરીને દસ્તાવેજની વિગતોની સાબિતી માટેના નિયમો જણાવેલ છે. આ કલમ મુજબ દસ્તાવેજની વિગતો પુરવાર કરવા માટે દસ્તાવેજ અદાલતમાં નિરીક્ષણ માટે રજૂ કરવો જોઈએ, સિવાય કે, કલમ-

ફપ મુજબ ગૌણ પુરાવો આપવાની છૂટ હોય, આમ, પક્ષકાર જે દસ્તાવેજ સાબિત કરવા માંગતો હોય તે અસલ દસ્તાવેજ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવું જોઈએ. કલમ-ફપ મુજબ તેમાં દર્શાવેલ સંજોગો અન્વયે જે દસ્તાવેજ સંબંધી ગૌણ પુરાવો આપી શકાશે તેથી જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ સંદર્ભે પ્રાથમિક પુરાવાને બદલે એટલે કે અસલ દસ્તાવેજને બદલે તે દસ્તાવેજ સંદર્ભે ગૌણ પુરાવો રજૂ કરવા માંગતો હોય ત્યારે તે વ્યક્તિએ કલમ-ફપ માં (ક) થી (જ) માં દર્શાવેલ સંજોગો પૈકી કોઈપણ સંજોગો અન્વયેનું માળખું બાંધવું પડશે અને માળખું બાંધ્યા બાદ જ તે સંદર્ભે ગૌણ પુરાવો રજૂ કરી શકાશે. કલમ-ફપ માં ગૌણ પુરાવો ક્યારે આપી શકાય તે જણાવેલું છે તે મુજબ (૧) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ સામા પક્ષકારના કબજામાં હોય, અથવા અદાલતની કાર્યવાહી સંબંધી ન હોય અથવા જે વ્યક્તિ કાયદેસર રીતે તે રજૂ કરવા બંધાયેલ હોય તેના કબજામાં હોય પરંતુ તે વ્યક્તિ, તે રજૂ કરવાની નોટિસ આપવા છતાં રજૂ કરતી ન હોય અથવા (૨) તેમાં દસ્તાવેજોની વિગતો કે શરતોને જે પક્ષકારે તે રજૂ કરવાના હોય તેણે લેખિતમાં સ્વીકારેલી હોય અથવા હિત ધરાવતા પ્રતિનિધિએ સ્વીકારેલી હોય, અથવા (૩) જ્યારે અસલ ખોવાઈ ગયેલી હોય અથવા નાશ પામેલી હોય, અથવા (૪) તે રજૂ કરવું ખૂબજ અગવડભર્યું હોય, અથવા (૫) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ જાહેર દસ્તાવેજ હોય, અથવા (૬) અસલ દસ્તાવેજ એવો હોય કે જેની પ્રમાણિત નકલોની છૂટ હોય, અને (૭) અસલ દસ્તાવેજ અસંખ્ય હિસાબો અથવા અન્ય દસ્તાવેજો કે જે સરળતાથી અદાલતમાં તપાસી શકાય તેવા ન હોય ત્યારે તે અંગે ગૌણ પુરાવો આપી શકાય છે.

In case of **AIR 2011 SC 1492 "H. Siddiqui v. A. Ramalingam"** Hon'ble Supreme Court held that; In a case where original documents are not produced at any time, nor, any factual foundation has been led for giving secondary evidence, it is not permissible for the Court to allow a party to adduce secondary evidence. Thus, secondary evidence relating to the contents of a document is inadmissible, until the non-production of the

original is accounted for, so as to bring it within one or other of the cases provided for in S. 65. The secondary evidence must be authenticated by foundational evidence that the alleged copy is in fact a true copy of the original. Mere admission of a document in evidence does not amount to its proof. Therefore, the documentary evidence is required to be proved in accordance with law. The Court has an obligation to decide the question of admissibility of a document in secondary evidence before making endorsement thereon. Where the respondent had merely admitted his signature on the photocopy of the power of attorney and did not admit the contents thereof and the trial Court without examining whether contents thereof had probative value decreed the suit for specific performance, the approach of trial Court was held to be improper.”

A plain reading of the said provision shows that secondary evidence is permissible when original has either been 'destroyed' or 'lost'. This aspect is dealt with in Halsbury law in the following manner:-

"Where a document has been lost or destroyed, secondary evidence of its contents is admissible. The court must be satisfied that the document existed, that the loss or destruction has in fact taken place and that reasonable explanation of this has been given. Thus, a bona fide and diligent search must have been made in the place where the instrument would most properly be found, but not necessarily in every possible place; nor need the search have been made recently or for the purpose of the cause."

(૧૫) ઉપરોક્ત કાયદાકીય જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખી હાલના કેસની ચર્ચા કરીએ તો, એ હકીકત છે કે, આ કામે ફરિયાદી તરફે જે કોઈપણ દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ રાખવામાં આવેલ છે તેમાં જે તે સમયે આંક-૧૨ થી સમજુતી કરારની ખરીનકલ રજૂ રાખેલ. ત્યારબાદ આરોપી દ્વારા અપીલ કરવામાં આવેલ અને અપીલ અદાલતના જજમેન્ટના પેરા-૧૬.૯ માં જણાવ્યા મુજબ સદરહુ અસલ દસ્તાવેજ રજૂ થયેલ ન હોય તે સંદર્ભે ચર્ચા કરી કેસ રીમાન્ડ કરવામાં આવેલ અને નવેસરથી ચલાવવાનો હુકમ ફરમાવવામાં આવેલ છે. સદરહુ કેસ રીમાન્ડ થયા બાદ ફરિયાદી તરફે આંક-૬૬ ના દસ્તાવેજી પુરાવા લીસ્ટથી નિશાની ૬૬/૧ થી અસલ સમજુતી કરાર રજૂ રાખેલ છે, પરંતુ તેને આંકે પાડવા કોઈ અરજી રજૂ રાખેલ નથી, પરંતુ કેસની હકીકત તેમજ દસ્તાવેજનું સ્વરૂપ ધ્યાને લેતા સદરહુ સમજુતી કરાર અસલ સ્વરૂપમાં હોય પુરાવા અધિનિયમ મુજબ પ્રાથમિક પુરાવો હોય વંચાણે લઈ શકાય તેમ હોય હાલ જજમેન્ટના તબક્કે રજૂ દાખલ આંક-૬૮ આપવામાં આવે છે. જ્યારે આંક-૧૩ થી અસલ ચેક, આંક-૧૫ થી નોટિસની સ્થળપ્રત અને આંક-૧૬ થી રજી.ઓ.ડી.ની પોસ્ટલ વિન્ડો સ્લીપ અસલ અને આંક-૧૭ થી નોટિસ મળી ગયાની પોસ્ટલ એકનોલેઝમેન્ટ સ્લીપ અસલ રજૂ રાખવામાં આવેલ છે ત્યારે સદરહુ દસ્તાવેજો પુરાવાની દૃષ્ટિએ ગ્રાહ્ય બને છે. જ્યારે આંક-૧૪ થી અસલ ચેક રીટર્ન મેમો રજૂ થયેલ છે પરંતુ તેમાં બેંકના કોઈ સહી સિક્કા જણાય આવતા નથી ત્યારે સદરહુ દસ્તાવેજની યથાર્થતા વિશે હવે પછી આગળ ચર્ચા કરવામાં આવેલ છે.

(૧૬) આ કામે ફરિયાદ પક્ષે રજૂ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવો તેમજ ઉભય પક્ષકારોની તમામ રજુઆતો ધ્યાને લેતા ફરિયાદીએ તેની આંક-૧ ની ફરિયાદમાં પેરા-૨ માં જણાવેલ છે કે,

”આ કામના તહોમતદારે પોતાના ધંધા માટે રૂપિયાની જરૂરીયાત હોય જેથી અમો ફરિયાદી પાસે આવી રૂપિયા ૩,૭૭,૦૦૦/- અંકે રૂપિયા ત્રણ લાખ સીતોતેર હજાર પુરાની માંગણી કરેલ જેથી અમો ફરિયાદીએ આ કામના તહોમતદારની વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખી

અમારી બચતની મુડીમાંથી મિત્રતાના સંબંધના દાવે પ પાસ માટે રૂપિયા ૩,૭૭,૦૦૦/- અંકે રૂપિયા ત્રણ લાખ સીતોતેર હજાર પુરા હાથ ઉછીના વગર વ્યાજે આપેલ હતા. જે અંગેનું રૂ.૧૦૦/- ના સ્ટેમ્પ પેપર ઉપર નોટરી રૂબરૂ લખાણ થયેલ છે.”

જ્યારે આંક-૬૮ થી રજુ સમજૂતી કરાર ધ્યાને લેવામાં આવે તો તેમાં જણાવેલ છે કે,

“અમો બન્ને પક્ષકારો વચ્ચે આજરોજ સમાધાન થયેલ છે, જેમાં અમો આ સમજૂતી કરારથી લખી બંધાઈએ છીએ કે, અમારે પક્ષકારોએ જેમાં લખી આપનારને લખાવી લેનારને રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- અંકે રૂપિયા છ લાખ પુરા તા.૨૮/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજ આપવાના રહેશે, જેમાં મારે કોઈ કસુર કરવાની નથી અને જો હું પ્રથમ ૬ લાખ રૂપિયામાં ન પહોંચી શકું તો લખાવી લેનાર મારી ઉપર કાયદેસર કાર્યવાહી કરી શકે અને લખી આપનાર આ લખાણમાં લખાવી લેનાર પોતાને સીકયોરીટી પેટે ચેક આપે છે અને કુલ સાત ચેક છે, જે (૧) ચેક નં.૦૨૫૯૮૩ (૨) ચેક નં.૦૨૫૯૮૪ (૩) ચેક નં.૦૨૫૯૮૫ (૪) ચેક નં.૦૨૫૯૮૬ (૫) ચેક નં.૦૨૫૯૮૭ (૬) ચેક નં.૦૨૫૯૮૮ (૭) ચેક નં.૦૨૫૯૮૯ આમ ઉપરોક્ત સાત ચેક છે, જેમાં મારે કુલ રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- અંકે રૂપિયા અઠ્યાવીસ લાખ બાસઠ હજાર પુરા આપવાના છે, જેમાં કુલ ૬ લાખ આપી દવ એટલે રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- માંથી રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- બાદ કરીને બાકીની રકમ રૂ.૨૨,૬૨,૦૦૦/- રૂપિયા ૬ માસની મુદતમાં આપવાના રહેશે અને જો વચ્ચે જે કોઈ રકમ હું લખાવી લેનારને આપું તો કુલ રકમમાંથી બાદ કરી લખાણ કરાવી અને તેટલી રકમનો ચેક મને પરત કરવાનો રહેશે, અને ફરીથી સમજૂતી કરાર કરવાનો રહેશે, આ લખાણ બન્ને પક્ષકારોએ કબુલ મંજૂર રાખવાના રહેશે.”

ફરિયાદી દ્વારા આરોપીએ પોતાના ધંધા માટે રૂપિયાની જરૂરીયાત હોય જેથી ફરિયાદી પાસે રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- ની માંગણી કરેલ જેથી ફરિયાદીએ પોતાની બચત મુડીમાંથી પાંચ માસ માટે હાથ ઉછીના વગર વ્યાજે આપેલા, જે અંગેનું રૂ.૧૦૦/- ના સ્ટેમ્પ પેપર ઉપર નોટરી રૂબરૂ લખાણ થયેલ હોવાનું ફરિયાદમાં જણાવવામાં આવેલ છે. જ્યારે સમજૂતી કરાર ધ્યાને લેવામાં આવે તો તેમાં બંને પક્ષકારો વચ્ચે આજરોજ

સમાધાન થયેલ છે જેમાં રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- તા.૨૮/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજ આપવાના રહેશે અને કુલ રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- આપવાના છે તેવું દર્શાવવામાં આવેલ છે. ફરિયાદીએ તેમની ફરિયાદમાં મિત્રતાના સંબંધના દાવે પાંચ માસ રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- હાથ ઉછીના વગર વ્યાજે આરોપીને આપેલા હતા જે અંગેનું રૂ.૧૦૦/- ના સ્ટેમ્પ પેપર ઉપર નોટરી રૂબરૂ લખાણ થયેલ હોવાનું જણાવેલ છે, જ્યારે કહેવાતું લખાણ રજૂ થયેલ છે તે સમજૂતી કરાર છે અને તેમાં સમાધાન થયેલ હોવાની હકીકત જણાવેલ છે અને તે લખાણમાં કહેવાતા ચેક આપેલ હોવાનું જણાવેલ છે, પરંતુ સદરહુ ચેક સિક્યોરીટી પેટે આપવામાં આવેલ હોય તેવું જણાવેલ છે. વધુમાં સદરહુ કરારમાં રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- તા.૨૮/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજ આપવાના રહેશે અને કુલ રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- આપવાના છે અને રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- આપી દવ એટલે રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- માંથી રૂપિયા છ લાખ બાદ કરીને બાકીની રકમ રૂ.૨૨,૬૧,૦૦૦/- ૬ માસની મુદતમાં આપવાના રહેશે તેવું જણાવેલ છે, પરંતુ સદરહુ કરાર મુજબના હિસાબ અંગેના કોઈ આધાર પુરાવા રજૂ રાખેલ નથી અને કરારમાં જણાવેલ રકમ બાકી નીકળતી હોવાની હકીકત દર્શાવવા ચોકકસ કોઈ કથન કરેલ નથી કે તે અંગેના આધાર પુરાવા રજૂ રાખેલ નથી અને ફરિયાદીએ કહેવાતા કરારની કોઈ હકીકત પોતાની ફરિયાદમાં દર્શાવેલ નથી અને જે લખાણ થયેલ હોવાનું જણાવેલ છે તેવું કોઈ લખાણ આ કામે રજૂ રાખેલ નથી અને ફરિયાદમાં જે હકીકત દર્શાવેલ છે તેનાથી વિપરીત હકીકત કરારમાં જણાય આવે છે. આમ, ફરિયાદમાં ફરિયાદીએ આરોપીને ધંધા માટે રૂપિયાની જરૂરીયાત હોય તેઓએ રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- હાથ ઉછીના વગર વ્યાજે આપેલા હોવાનું જણાવેલ છે જ્યારે તેના સમર્થનમાં રજૂ રાખેલ સમજૂતી કરારમાં સમાધાન થયેલ છે જેમાં રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- અને કુલ રૂ.૨૮,૬૨,૦૦૦/- આપવાના છે તેવું દર્શાવવામાં આવેલ છે તેથી ફરિયાદીનું ચોકકસ કાયદેસરનું લોણું કેટલું છે તે હકીકત અંગે વિસંગતતા ઉત્પન્ન કરે છે અને હેતુ પણ અલગ જણાય આવે છે અને ફરિયાદીએ હાથ ઉછીની રકમ આપેલ હોય તે પેટે તકરારી ચેક આપેલ હોય તેવા કેસ સાથે ફરિયાદી આવેલ છે જ્યારે રેકર્ડ ઉપર તકરારી ચેક

સમાધાન મુજબની રકમ પેટે ચેક અપાયેલ હોવાની હકીકત રેકર્ડ ઉપર આવે છે અને હાથ ઉછીની રકમ બાકી હોય તેવી કોઈ હકીકત રેકર્ડ ઉપર આવેલ નથી. જેથી ફરિયાદી યોખ્ખા હાથે અદાલત સમક્ષ આવેલ હોવાનું જણાતું નથી. તેમજ ફરિયાદી આરોપીને ફરિયાદમાં દર્શાવ્યા મુજબની રકમ આપવા સક્ષમ હતા તેવી પણ કોઈ હકીકત રેકર્ડ ઉપરના પુરાવાથી પુરવાર થતી નથી ત્યારે ફરિયાદી ધ્વારા જે હકીકત એટલે કે હાથ ઉછીની રકમ આપેલ હોય અને તે પેટે ચેક આપેલ હોવાની હકીકત શંકા ઉત્પન્ન કરે છે અને આરોપીએ ફરિયાદીના કાયદેસરના લેણા પેટે ચેક લખી આપેલ હોવાની હકીકત પુરવાર થતી નથી.

(૧૭) વધુમાં આ કામે ફરિયાદી તરફે આંક-૧૪ થી ચેક રીટર્ન મેમો રજૂ થયેલ છે, જે ધ્યાને લેતા ચેક નં.૦૨૫૯૮૭, રૂ.૩,૭૭,૦૦૦/- તા.૧૨/૦૧/૨૦૨૨ ના રોજ કોડ નં.૫૩ એકાઉન્ટ બ્લોકડના કારણસર પરત થયેલ હોવાનું જણાવવામાં આવેલ છે. જેથી ફરિયાદ વાળા ચેક સંબંધી ચેક રીટર્ન મેમો હોવાની હકીકત જણાય આવે છે, પરંતુ સદરહુ ચેક રીટર્ન મેમો કોટક મહિન્દ્રા બેંકનો કઈ શાખાનો છે તે હકીકત જણાય આવતી નથી તેમજ સદરહુ ચેક રીટર્ન મેમોમાં બેંકના અધિકૃત વ્યક્તિની સહી કે સિકકો જણાય આવતો નથી. ફરિયાદીએ ઉલટતપાસમાં એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, આ કામે રજૂ બેંક રીટર્ન મેમો આંક-૧૪ વાળા ડોક્યુમેન્ટમાં કોઈ બેંકના અધિકારી કે સ્ટેમ્પ લગાવવામાં આવેલ નથી. તેમજ ફરિયાદી ધ્વારા સદરહુ ચેક રીટર્ન મેમો અંગે સંબંધિત બેંકના અધિકારી કે અધિકૃત વ્યક્તિને તપાસવામાં આવેલ નથી ત્યારે આ તબક્કે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૪૬ ની જોગવાઈ ધ્યાને લેવી જરૂરી બની જાય છે, જે નીચે મુજબ છે.

કલમ-૧૪૬ અમુક હકીકતો માટે બેંકની સ્લીપ પ્રથમ દર્શનીય પુરાવો રહેશે.

કોર્ટ, આ પ્રકરણ હેઠળ દરેક કાર્યવાહીના સંબંધમાં, ચેક નકારાયો છે તે દર્શાવતી સતાવાર નિશાની ધરાવતી બેંકની સ્લીપ અથવા મેમો રજૂ

ચર્ચે, એ હકીકતનો સ્વીકાર કરશે કે આવો ચેક નકારાયો છે, સિવાય કે જ્યાં સુધી આવી હકીકત ખોટી સાબિત થાય.

ઉપરોક્ત જોગવાઈ સાથે હાલના કેસમાં રજૂ થયેલ આંક-૧૪ નો ચેક રીટર્ન મેમો જોવામાં આવે તો તે એક તૈયાર ફોર્મના સ્વરૂપમાં છે જેમાં પેનથી એન્ડોર્સમેન્ટ કરવામાં આવેલ છે અને “એકાઉન્ટ બ્લોક” ના કારણસર ચેક પરત થયેલ હોવાનું દર્શાવવામાં આવેલ છે, પરંતુ સદરહુ ચેક રીટર્ન મેમોમાં બેંકના કોઈ અધિકૃત વ્યક્તિની સહી નથી કે બેંકનો સત્તાવાર સ્ટેમ્પ પણ નથી અને બેંકના અધિકૃત વ્યક્તિને તપાસી ફરિયાદીએ આ હકીકત પુરવાર કરેલ નથી ત્યારે કલમ-૧૪૬ નું અનુમાન ફરિયાદીની તરફેણમાં કરી શકાય તેમ નથી. આમ, ઉપરોક્ત ચર્ચા કર્યા અનુસાર ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે થયેલ વ્યવહાર અને ફરિયાદીનું કાયદેસરનું લોણું હોવાની હકીકત વ્યાજબી શંકાથી પર પુરવાર કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ રહેલ હોય અને સમગ્ર હકીકતોને ધ્યાને લેતા બચાવ પક્ષ રીબર્ટલ પુરાવાથી કલમ-૧૧૮, ૧૩૮ અને ૧૪૬ ના અનુમાનનું ખંડન કરવામાં સફળ રહેલ હોય અને ફરિયાદ પક્ષ ઉપર આવેલ બોજો ફરિયાદીએ પુરવાર કરેલ ન હોય મુદ્દા નં.૧ પુરવાર કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ નિવડેલ હોય જેથી મુદ્દા નં.૧ નો જવાબ નકારમાં આપી મુદ્દા નં.૨ પરત્વે નીચે મુજબનો આખરી હુકમ કરવામાં આવે છે.

-:: હુ ક મ ::-

- (૧) ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૨૫૫(૧) અન્વયે આ કામના આરોપી અયાઝ હુસેનભાઈ લાખાણી, રહેવાસી : જૂનાગઢ વાળાને ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે સજાને પાત્ર ગુનાહિત કૃત્ય માટે શંકાનો લાભ આપી છોડી મુકવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

JUDGMENT**Criminal Case No. 2869/2022**

(૨) આ કામના આરોપીએ નામદાર એપેલેન્ટ કોર્ટમાં અપીલ થયેથી હાજર રહેવા માટે ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમની કલમ-૪૩૭(એ) મુજબ છ માસ માટેના રૂ.૧૫,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા પંદર હજાર પુરા) ના સધ્ધર જામીન તથા તેટલી જ રકમના જાતમુચરકા રજૂ કરવા હુકમ કરવામાં આવે છે.

આ હુકમ આજ તારીખ ૨૯મી, માહે જૂન, સને ૨૦૨૬ ના રોજ મારી સહી કરી, ખુલ્લી અદાલતમાં વાંચી, સંભળાવી જાહેર કર્યો.

સ્થળ : જૂનાગઢ.
તારીખ : ૨૯/૦૬/૨૦૨૬.

(અવિનાશ કમલભાઈ ભટ્ટ)
અધિક ચીફ જ્યુડીશ્યલ મેજિસ્ટ્રેટ,
જૂનાગઢ. (GJ-00862)